

האשה, שהזריעה, גרמה ללידת זכר, וזה האיש, שהזריע, גרם ללידת נקבה! (221)

אמר רב נחמן אמר רב: טומטום ואנדרוגינזם שראו לובן הדומה לקרי שמטמא זכרים, או אודם הדומה לדם נידות שמטמא נקבה —

אין חייבין קרבן על ביאת מקדש, בטומאה, ששמא הם טהורים, כי זכר שראה אודם ונקבה שראתה לובן אינם נטמאים, וטומטום ואנדרוגינזם הרי מסופקים מה הוא מינם (222).

ואין שורפין עליהם את התרומה אלא תולין,

ככל תרומה שנטמאת מספק.

וגם אם ראו לובן ואודם כאחד, שאז הם ודאי טמאים, שאם זכר הוא נטמא בלובן ואם נקבה באודם, אין הם חייבין על ביאת מקדש שכל שאינו זכר ודאי או נקבה ודאית אינו חייב בקרבן, אבל שורפין עליהם את התרומה, משום שטימאיה בודאי (223).

והמקור לכך שאין הם חייבין על ביאת מקדש על אף שהם טמאים בודאי, הוא ממה כח-ב שנאמר: 'מזכר עד נקבה תשלחו', שדוקא 'זכר — ודאי' או 'נקבה ודאית' מחויבים בשילוח למחוז למקדש, ולא טומטום ואנדרוגינזם שספק מהו מינם.

בדבריו כפירוש רש"י שהפטור מקרבן הוא משום הספק אם נטמאו.

223. התוס' [ד"ה אמר רב נחמן] הוכיחו מדברי רב אלו הסובר שאנדרוגינזם אינו מין שלישי, אלא הוא ספק זכר ספק נקבה. שאם היה הוא מין שלישי לא היה מטמא לא בלובן ולא באודם, שטומאות אלו נאמרו לזכר או לנקבה, והוא אינו בכללם. והקשו שבגמרא ביבמות [פג א] סובר רב שאנדרוגינזם הוא בריה בפני עצמו. ותירצו, ש'ברייה' אין הכוונה למין שלישי, אלא ביאר רב שאין הספק באנדרוגינזם תלוי במציאות שאין ידוע מהו מין האנדרוגינזם שלפנינו, אלא הספק הוא ספק דיני, שאין ידוע מהי ההלכה במקרה שישנם סימני זכר ונקבה איזה מהם הוא הקובע. ולפי זה נמצא שכל האנדרוגינזים מינם שווה, ואם יקדש אנדרוגינזם את חבירו ודאי הוא שלא חלו הקידושין, שאי אפשר שיהא אחד זכר והשני נקבה. ושונה דינו מטומטום שקידש חבירו שחלו הקידושים מספק, שאפשר שלאחד יש סימני זכר ולשני סימני נקבה.

221. במשנה לעיל [כד, ב] מצינו "המפלת סנדל תשב לזכר ולנקבה", וביארה הגמרא [כה, ב] שחידשה המשנה שהמפלת זכר וסנדל חוששים שמא הסנדל נקבה, ולא מגלה הזכר על הסנדל שגם הוא זכר משום ששמא הזריעו שניהם בבת אחת. והקשו התוס' [שם, ד"ה קמ"ל] מדוע הוצרכה משנתנו לחדש פעם נוספת, את מה שכבר נתבאר במשנה הקודמת.

222. כן פירש רש"י [ד"ה אין חייבים] שמשום הספק מהו מינם אין ידוע אם נטמאו. והוסיף שאי אפשר לחייבם מספק להביא קרבן, שלצד שפטורים יהיה זה חולין בעזרה. והקשה הערו"ג שבהמשך דברי רב מבואר שגם אם יהיו טמאים בודאי על ידי ראית אודם ולובן כאחד פטורים מקרבן, שדין קרבן נאמר רק במי שידוע טומאתו, ואם כן מתורת ודאי הוא שפטורים מקרבן ולא רק משום ספק חולין בעזרה. וקושיה זו יש להקשות גם בדעת הרמב"ם שכתב [משכב ומושב א, ז] "טומטום ואנדרוגינזם טומאתן בספק לפיכך אין חייבין עליהן על טומאת מקדש וקדשיו", מבואר גם

אבל אם זכר את טומאתו, ושגגתו היתה בכך ששכח שמקום זה הוא המקדש, פטור.

רבי עקיבא אומר: יש לדרוש את סופו של הפסוק, ובצורה שונה: "ונעלם ממנו — והוא טמא" — על העלם טומאה הוא חייב, ואינו חייב על העלם מקדש!

ואמרין: מאי בינייהו? מהו ההבדל בין 'העלם שרץ' ל'העלם טומאה', הרי פירוש שניהם אחד הוא, ששכח האדם את טומאתו.

ואמר חזקיה: שרץ ונבילה לפניו, ונגע באחד מהם ואינו יודע באיזה נגע, איבא בינייהו!

דרבי אליעזר סבר בעינין עד דידע אי בשרץ איטמי אי בנבילה איטמי, ומי שאינו יודע במה נטמא פטור מקרבן, ואין לחייבו משום שממה נפשך נטמא ונכנס בשגגה למקדש, משום שרק "העלם שרץ" דהיינו שידע גם מהו הגורם לטומאה מחייב בקרבן ולא די בכך שידע רק שטמא הוא ורבי עקיבא סבר לא בעינין! שדי בידיעה שנטמא לחייבו קרבן, ואין זה משנה שאינו יודע במה נטמא.

וחזורת הגמרא להסביר את דחית עולא להוכחה מהמתניתא לרב: לאו, אמר רבי אליעזר התם דבעינין דידע אי בשרץ איטמי אי בנבילה איטמי ואין מספיקה ידיעה

לימא מסייע ליה לרב: "טומטום ואנדרוגינום שראו לובן או אודם אין חייבין על ביאת מקדש ואין שורפין עליהם את התרומה".

ראו לובן ואודם כאחת — אין חייבין על ביאת מקדש, אבל שורפין עליהם את התרומה! (224)

ומדייקת הגמרא: מאי טעמא אין חייבין על ביאת מקדש על אף שהם טמאים בודאי כשראו גם אודם וגם לובן, לאו, משום שנאמר "מזכר עד נקבה תשלחו" — זכר ודאי, נקבה ודאית, ולא טומטום ואנדרוגינום, וכדברי רב!

אמר עולא: לא! אין סיוע מהמתניתא לרב, כי הא מתניתא מני — רבי אליעזר היא, ופליגי רבנן עליה.

דתנן: [נאמר בפרשת טומאת מקדש: "נפש אשר תגע בכל דבר טמא... בנבלת שרץ טמא, ונעלם ממנו [ונכנס למקדש] והוא טמא, ואשם!"].

רבי אליעזר אומר: יש לדרוש את הפסוק, בצורה הזאת: השרץ — ונעלם ממנו! — על העלם שרץ הוא חייב, ואינו חייב על העלם מקדש! שדווקא כששכח האדם שנגע בשרץ והוא טמא, ולכן נכנס למקדש חייב קרבן,

הדין כשנקרע. ואפשר שנתחדש שלא אומרים ממה נפשך, ומאחר שכל טומאה בפני עצמה ספק היא ואין בה כדי לחייב אין מצרפים ב' טומאות נפרדות לומר ודאי נטמא, ולצד זה לאחר שנקרע ואפשר לחייבו מדין זכר בלבד חייב. ואם נאמר כצד השני שיסוד הפטור הוא מחמת הספק וגזירת הכתוב היא שלא נאמר ממה נפשך, אפשר לישב את קושיית הערולי"ג

224. בערוך לנר הסתפק בדין טומטום שראה לובן ונכנס לעזרה, ואחר שיצא נקרע ונמצא זכר האם חייב קרבן, כיון שמעתה אין יותר ספק והוברר למפרע שנכנס בטומאה. ונראה שיסוד הספק הוא בגדר גזיה"כ שפטרה טומטום גם כשראה לובן ואודם כאחת, שאפשר שנאמר כאן פטור בטומטום בלא קשר לספק, שהרי כשראה לובן ואודם אין ספק בטומאתו, ואם כן הוא

אי אפשר לדרוש ממנו גם את הדרשה של ודאי ולא טומטום ואנדרוגינוס.

דאמר רבי יצחק: 'הזכר' — לרבות את המצורע למעינותיו, שכשם שרוקו ומי רגליו של הזב הם אב הטומאה, כך גם רוקו ומי רגליו של המצורע.

'ולנקבה' — לרבות את המצורעת למעינותיה!

ושואלת הגמרא: **האי 'מזכר ועד נקבה תשלחו' שנכתבו בטומאת מקדש, שמהם דרש רב למעט טומטום ואנדרוגינוס, נמי מבעי ליה — לדרשה אחרת! שמפסוק זה למדו ששילוח מהמקדש נוהג רק במי שיש לו טהרה במקוה, שאין צריכים להוציאו מהמקדש אם נטמא, דברי רבי יוסי! ואיך דורש רב דרשה נוספת מאותו פסוק לאפוקי טומטום ואנדרוגינוס?**

ומתרצת הגמרא: **אם כן, שלכך בלבד נכתב 'מזכר ועד נקבה תשלחו' למעט כלי חרס שאין להם טהרה במקוה — נכתוב רחמנא 'אדם תשלחו' ונדע שלא צריך להוציא כלי חרס טמאים מהמקדש. ולצורך מה האריכה התורה וכתבה 'לזכר ולנקבה' אם לא ללמדנו את הדרשה הנוספת שזכר ונקבה ודאי ולא ספק?!**

ומעלה הגמרא צד לדחות התירוץ: **וכי**

סתמית שנטמא, **הכא נמי בטומטום ואנדרוגינוס שראו לובן או אודם, בעינן שידע הטומטום או האנדרוגינוס, אי בלובן איטמי, אי באודם איטמי, ואין מספיקה הידיעה הסתמית שהוא טמא ממה נפשך, ומטעם זה פטרה הברייתא מקרבן, שסברה כרבי אליעזר.**

אבל, לרבי עקיבא, דאמר משום טומאה מיחייב, ואין זה משנה אם הוא יודע במה נטמא, הכא נמי בטומטום ואנדרוגינוס שאינם יודעים אם הם טמאים משום לובן או משום אודם, משום טומאה מיחייב, ולא כדברי רב שפטר בקרבן גם לרבי עקיבא, כדרשתו מהפסוק 'מזכר עד נקבה תשלחו'.

ועתה שואלת הגמרא על עיקר דברי רב: **ורב הפוטר טומטום ואנדרוגינוס מביאת מקדש בטומאה, מדרשת הפסוק 'מזכר עד נקבה תשלחו', מאי שנא ביאת מקדש ולא מיחייבי טומטום ואנדרוגינוס, דכתיב "מזכר ועד נקבה תשלחו", ודרשינן זכר ודאי, נקבה ודאית, ולא טומטום ואנדרוגינוס, אי הכי תרומה נמי לא נשרוף על מגעם של טומטום ואנדרוגינוס דכתיב 'והזב את זובו לזכר ולנקבה', ונדרוש כמו שדרשנו ביחס לביאת מקדש בטומאה — זכר ודאי, נקבה ודאית, ולא טומטום ואנדרוגינוס, ומדוע סובר רב ששורפין תרומה שנגעו בה?!**

ומתרצת הגמרא: **ההוא 'לזכר ולנקבה' הנכתב בזב, מבעי ליה לכדברי יצחק, ולכן**

ובגזירת הכתוב רק נתחדש שאין מצרפים ב' טומאות, אבל אם היה אפשר לחייבו רק משום צד אחד היה מתחייב.

שהובאה בהערה לעיל על רש"י [ד"ה אין] והרמב"ם שפטרהו משום ספק חולין בעזרה, והקשה הערול"ג שגם בודאי טומאה פטור. ולצד זה ניחא שהרי יסוד הפטור הוא משום הספק

כוליה דרשה שמהפסוק 'מזכר עד מנקה תשלחו' לכדרכ הוא דאתא, ומנין לרבי יוסי לדרוש בנוסף שכלי חרס טמאים אינם חייבים בשילוח מהמקדש?

ומתרצת: **אם כן נכתוב 'זכר ונקבה' מאי 'מזכר ועד נקבה', ונדרשת המילה 'עד' למעט, עד כל דבר שיש לו טהרה במקוה⁽²²⁷⁾, ולא כלי חרס!**

ודנה הגמרא בעיקר לימודו של רב טומטום ואנדרוגינוס שראו לובן ואודם כאחת אינם חייבים על ביאת מקדש משום שאין ידוע מינם, למרות שטומאתם ודאית:

אי הכי, כי איטמי טומטום ואנדרוגינוס בשאר טומאות כגון בטומאת מת, או בשרץ לא יישלחו מהמקדש [והיינו: שלא יהיה חייבים קרבן על כניסתם בטומאה], שהפסוק "מזכר ועד נקבה תשלחו" שממנו ממעט רב טומטום ואנדרוגינוס מתייחס לכל הטומאות, וכמבואר בפסוק שלפניו "וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש מזכר ועד

תימא שאין זה דיוק, שאי אפשר לכתוב "אדם תשלחו" כי אי כתב רחמנא 'אדם' הוה אמינא אפילו כלי מתכות לא, שהיינו דורשים הפסוק בצורה מוטעת, שרק אדם טמא מצווה בשילוח מהמקדש ולא כלים, כולל כלי מתכות⁽²²⁵⁾, שיש להם טהרה במקוה. ולהפיק מטעות זו האריכה התורה וכתבה 'זכר ונקבה'⁽²²⁶⁾. נמצא שהפסוק כולו נצרך לדין שילוח כלים מהמקדש, וחזרה הקושיה מהיכן דרש רב למעט טומטום ואנדרוגינוס?

ודוחה הגמרא ומעמידה את התירוץ הקודם: גם אם היה כתוב אדם לא היינו ממעטים כלי מתכות משילוח, כי מהפסוק "מכל טמא לנפש" נפקא, וממנו היינו מרבים כלי מתכות. וחזר התירוץ הקודם, שכדי למעט כלי חרס היה די אם היה נכתב 'אדם' גרידא, ואם כן, 'זכר ונקבה' שנכתב בפסוק למה לי? אלא לכדרכ, שמיעט טומטום ואנדרוגינוס שהם ספק ולא ודאי.

ושואלת הגמרא בכיוון ההפוך: **ואימא**

במשמעות הפסוק.

227. רש"י ותוס' [ד"ה עד] פירשו שמשמעות הפסוק היא לרבות שדין שילוח נוהג בכל במי שיש בו הדין שנוהג בכל הטמאים מזכר עד נקבה, דהיינו טהרה במקוה ששווה לשניהם. ויצאו מכלל הריבוי כלי חרס שאין להם טהרה. וא"ת אחרי שמדרשה זו נתרבו כל הכלים שנטהרים במקוה אין צורך יותר לרבותם מהפסוק 'כל טמא לנפש' שהביאה הגמרא לעיל, תירצו התוס' שהגמרא בפסחים דרשה פסוק זה לדרשות אחרות.

225. כן פירשו התוס' [ד"ה הוה], שכלי מתכות שנקטה הגמרא אינו בדווקא אלא הוא הדין שאר כלים היו מתמעטים. ומה שהזכירו דווקא כלי מתכות הוא בכדי לחדש שאפילו בכלי מתכות שטומאתם חמורה וכשנוגעת חרב במת נהית כמותו, היה מקום לטעות ולפטור משילוח.

226. בביאור דחית הגמרא כיצד משמע מזכר ונקבה לרבות כלים יותר מאשר 'אדם' שממעט כלים, כתב רש"י [ד"ה הוה אמינא] שמינוי הלשון שהאריכה התורה שלא כהרגלה ופירטה זכר ונקבה משמע שישנו ריבוי, והיו מעמידים ריבוי זה על כלים אפילו שאינם נכללים

הזכר — ולא טומטום ואנדרוגיניום!
שתוספת 'ה' הידיעה שנאמרה בזכר, מלמדת
שרק בזכר הידוע נוהג דין זה.

יכול לא יהא נערך בערך איש להתחייב
חמישים שקל כסף, אבל יהא נערך בערך
אשה להתחייב שלושים?

תלמוד לומר: "והיה ערכך הזכר ואם נקבה
היא", ומיתור המילה 'ואם'⁽²³⁰⁾ דורשים זכר
— ודאי, נקבה — ודאית, ולא טומטום
ואנדרוגיניום!⁽²³¹⁾

נקבה תשלחו"⁽²²⁸⁾. ואמאי מיעטם רב רק
מטומאת זיבה!?

ומתוצת הגמרא: אמר קרא "מזכר" —
מטומאה הפורשת מן הזכר!⁽²²⁹⁾

עוד דנה הגמרא: וכי כל היכא דכתיב
"מזכר עד נקבה" — למעוטי טומטום
ואנדרוגיניום הוא דאתא?

והא גבי ערכין, דכתיב "והיה ערכך הזכר
חמישים שקל כסף בשקל הקדש. ואם נקבה
היא, והיה ערכך שלושים שקל". ותניא:

מנידון הגמרא גם לאדם אחר שנגעו בו
הטומטום והאנדרוגיניוס לאחר שנטמאו,
שלסברת הגמרא בקושיה שהטומאה שחלה
בהם היא רגילה, אם כן יטמאו את הנוגע בהם
ויחויב בשילוח מאחר והוא זכר ודאי. אבל
למסקנת הגמרא שהטומאה שחלה בהם היא
קלושה, אם כן גם הנוגע בהם יפטר משילוח
שלא יהא המקבל חמור מהמקור. וראה בערוך
לנר [עמוד א, ד"ה את התרומה] שהיה פשוט לו
שהנוגע בטומטום דינו כטומטום עצמו, והקשה
מכח סברתו על הגמרא בשבועות [יז א],
ולביאור החזו"א בקושיית הגמרא, מיושבת
קושייתו.

230. כן פירשו רש"י ותוס', שהמיעוט הוא
מיתור 'ה' ו'אם'. וביאר הערוך לנר שלמדה
הגמרא שהמיעוט הוא מהיתור ולא ממשמעות
'זכר ונקבה', מכך שחזרה הברייתא וכתבה שוב
'הזכר' לגבי המיעוט מנקבה. ופירשה הגמרא
כפילות זו, שעיקר המיעוט הוא מ'ה' הידיעה
שבזכר שמשמע ממנו למעט מי שאינו ידוע.
ולכן גם יתור 'אם' שנאמר בנקבה דורשים
בדומה למיעוט הקודם, ומצריכים נקבה ידועה.

231. בהערות הקודמות הובאה מחלוקת התנאים

228. התוס' [ד"ה אי הכי] דייקו את לשון
הגמרא שכתבה "אי הכי", שרק מחמת התירוך
הקודם קשה קושיה זו. ולכן פירשו שרק אחד
הדרשה מ"עד" שנכללים בפסוק מ'זכר עד
נקבה' כל הטומאות שיש להם טהרה במקוה,
ונכללו גם שרץ וטמא מת שגם מהם מועילה
טבילה להטהר, הוקשה לגמרא, כיון שנכללים
בתוך הפסוק מ'זכר עד נקבה' יכללו גם במיעוט.
אולם מרש"י [ד"ה אי הכי] שכתב "לעיל קאי",
מבואר שחולק וסובר שאין שייכות בין קושיה זו
לתירוך הקודם.

229. החזו"א [י"ד קטז ז, זבים ב ט] ביאר
שהגמרא שהקשתה שגם כשנגעו טומטום
ואנדרוגיניוס בשרץ יטמא מת יפטרו משילוח
סברה שמיעוט הפסוק הוא בדין שילוח, שאף
על פי שחלה הטומאה על הטומטום כעל שאר
הזכרים והנקבות מכל מקום פטור מקרבן. אולם
במסקנת הגמרא שרק בטומאת נדה וזיבה שונים
טומטום ואנדרוגיניוס אפשר שהוא מיעוט בדין
הטומאה, שלא חלה בהם הטומאה ברמה שחלה
על זכרים ונקבות ודאים ולכן פטורים מקרבן,
ומסיבה זו בטומאת שרץ וטמא מת שאינם
שונים וחלה גם בהם בחומרה הרגילה מחויבים
גם הם בקרבן. והוסיף החזו"א שנפקא מינה

ורבי יוחנן אמר: לא שנו שאין הוא כילוד עד שיצא רובו של וּלְד, אלא שאין הראש עמהן, עם שאר האיברים המחוחכים. אבל אם היה הראש עמהן — הראש פוטר! שהרי הוא כילוד בלידת הראש בלבד.

ומסתפקת הגמרא: לימא רבי אלעזר ורבי יוחנן בדשמואל קמיפלגי?

דאמר שמואל — אין הראש פוטר בנפלים! שלידת הראש נחשבת כלידת הולד כולו רק בולד חי ולא בנפל. ונפקא מינא מנידון זה, לילדת תאומים שאחד מהם היה נפל, וקדם הנפל והוציא את ראשו והחזירו, ואחר כך נולד האח שהוא בר קימא, שהשני הוא הבכור לכהן⁽²³²⁾, משום שהוצאת הראש של הנפל אינה פוטר את רחמה של האם.

והיינו: שרבי אלעזר סבר כשמואל, ולכן גם כשיצא הראש המחוחך ביחד עם שאר האיברים, אינו נחשב לולד. ורבי יוחנן שחולק סובר שגם ראש מת בכוחו לקבוע שם לידה.

ומדייקת הגמרא: טעמא שמיטו טומטום ואנדרוגינוס מערכין משום דכתיב 'הזכר' בה"א הידיעה: 'ואם נקבה' — הא מ"זכר" ו"נקבה" בלא ה"א הידיעה ובלא יתור 'אם', לא ממעט טומטום ואנדרוגינוס!?

ומתרצת הגמרא: ההוא 'זכר ונקבה' שנאמרו בערכין מבעי ליה לחלק בין ערך איש שהוא חמישים שקל לערך אשה שהוא שלושים, והוצרכה התורה לפרט זכר ונקבה. ולכן לולי הדרשה מה"א הידיעה ו'אם' הנוספים, לא היינו יכולים למעט טומטום ואנדרוגינוס. אבל בטומאת זיבה המלים זכר ונקבה מיותרות הן. שהיתה אפשרות לכתוב 'אדם תשלחו', ולכן ניתן לדרוש מ'זכר ונקבה' גם בלא יתור נוסף!

שנינו במשנה: יצא מחוחך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד.

אמר רבי אלעזר: דין המשנה שיצא מחוחך נחשב לילוד רק ביציאת רובו, הוא אפילו כשיצא הראש עמהן, עם שאר האיברים המחוחכים. שעל אף שיצא הראש אין הוא נחשב כילוד עד שיצא רובו של הולד.

מזכר היה אפשר לומר שאף על פי שזכר הוא כיון שמשונה היא משאר זכרים דינו כנקבה, ולכן נצרך פסוק נוסף למעטו גם מפרשת נקבה.

232. כן פירש רש"י [ד"ה אין], והוסיף שמדובר שילדתם בחודש השביעי ואחד נגמרה צורתו וחי והשני שלא נגמרה צורתו הוא נפל. וביאר המהרש"א שבדווקא נקט רש"י מקרה זה משום שאם היו נולדים לתשיעי מודה גם שמואל שראש הנפל פוטר, שלכולי עלמא אין צורך שיהא לולד חיות בפועל כדי שיפטור ראשו,

מהי מהותו של האנדרוגינוס, האם הוא ספק זכר וספק נקבה, או שהוא מין שלישי לעצמו, ולכאורה סוגייתנו אינה מתפרשת לשני הצדדים, שהרי אם מין לעצמו הוא אין צורך לדרשה מהפסוק למעטו מדין זכר ונקבה, שהרי בעצמותו אינו בכלל מינים אלו. וגם אם נאמר שסברה סוגייתנו שהוא ספק זכר או נקבה, עדיין יוקשה, מדוע נצרכים ב' פסוקים נפרדים למעטו מכלל זכר ולמעטו מכלל נקבה, והרי כלפי שמיא גליא מהו, וא"צ למעטו מדרשה שאינו בה. ותיצרו התוס' [ד"ה הא] שאם היה מתמעט רק